

Mañas, Vladimír

**Liturgické a paraliturgické zpěvní knihy v nejstarších inventářích kostelů
olomoucké diecéze**

Musicologica Brunensia. 2024, vol. 59, iss. 1, pp. 97-105

ISSN 1212-0391 (print); ISSN 2336-436X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/MB2024-1-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80095>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 12. 07. 2024

Version: 20240702

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Liturgické a paraliturgické zpěvní knihy v nejstarších inventářích kostelů olomoucké diecéze

Liturgical and Paraliturgical Hymn Books in the Oldest Church Inventories of the Olomouc Diocese

Vladimír Mañas / manas@phil.muni.cz

Department of Musicology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, CZ

Abstract

Within the framework of research on older book culture, which currently appears to be quite robust and is being carried out from the perspective of several different research disciplines, it is possible to identify certain less-explored areas or topics. This paper examines closely oldest known book inventories of diocesan churches in Moravia with an emphasis on so-called libri cantuales, books that were used for singing during the liturgy. The scope of examined inventories remains rather modest, analysed were lists of the Olomouc cathedral from the first half of the 15th century and inventories from parish churches in Boskovice and Brno from the second half of the 15th century. With a closer look, those inventories reveal besides the usual types of liturgical books also less frequented manuscripts, which contained for instance chant repertoire for the Holy Week. Detailed study of inventories brings also important clues and impulses in the field of fragmentology.

Key words

book culture, hymn books, Olomouc diocese, catalogues, codicology

V rámci výzkumu starší knižní kultury, který se v současnosti jeví jako poměrně mohutný a realizovaný z perspektivy několika různých výzkumných disciplín (vedle samotné kodikologie a knihovny jsou to zejména dějiny umění a muzikologie), lze identifikovat jistá méně probádaná území či témata. Jde především o situace hraniční – tedy o témata v průniku výše zmíněných disciplín, ale také z hlediska jednotlivých epoch ve smyslu výzkumu rukopisné knižní kultury v raném novověku.

Nahrazení rukopisu knihou tištěnou nebylo nikdy úplné, zejména v oblasti zpěvních liturgických knih. Proto samotný výzkum kodikologický včetně aktuálně stoupajícího významu fragmentologie by měl v detailnějším pohledu řešit i otázku horizontu užití jednotlivých rukopisů. V souvislosti s nejstarší vrstvou písemné kultury českých zemí zmiňuje Dalibor Havel tři klíčové oblasti výzkumu: rukopisné celky, makulaturu a deperdita.¹ Domnívám se, že nejpozději od vrcholného středověku je nutné reflektovat i čtvrtou oblast výzkumu, a to dobovou evidenci pramenů, ať už ve smyslu původních majetkových soupisů (inventářů), nebo soupisů spíše orientační povahy (katalogů).² Tyto dva provázané evidenční okruhy poskytují důležitý zastřešující pohled na strukturu původních celků, přičemž ve vzácnějších případech obsahují i bližší údaje k identifikaci jednotlivých kodexů. V souhrnném smyslu především umožňují konfrontaci původního souboru a dochovaného fondu resp. jednotlivin. Poskytují velmi důležité informace z hlediska dochování a ztrát. V případě mladších proměn původních rukopisů v makulaturu lze často určit časový horizont této proměny vzhledem k písemnosti, jež je do pergamenové obálky vevázána (typicky početní rejstříky a další písemnosti kancelářské povahy), což se týká i knižních vazeb s druhotným využitím pergamenu či papíru, užitého obvykle jako lepenka a proto se vyskytujícím v obvykle v početnějším souboru fragmentů.³

Zatímco výskyt rozsáhlejších knihovních souborů i jejich struktura byly závislé na typu a zaměření instituce, vybavení liturgickými knihami si vynucoval samotný liturgický provoz.⁴ K povinnému vybavení farních kostelů přibyla záhy (1376) takzvaná rubrika olomoucké diecéze (fakticky tedy rukopis typu *liber ordinarius*) a od sklonku středověku

1 HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, s. 8.

2 K otázce inventář (majetkový soupis) vs. katalog (orientace ve sbírce) cituje zevrubně z díla Heinricha Schneidera FLODR, Miroslav. *Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen. Časopis Matice moravské*, 1958, roč. 77, č. 1–2, s. 9. Viz též HLAVÁČEK, Ivan. *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Univerzita Karlova, 1966, s. 10; FUKAČ, Jiří. Katalog. In FUKAČ, Jiří – VY-SLOUŽIL, Jiří – MACEK, Petr (ed.). *Slovník české hudební kultury*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 428.

3 Tento způsob druhotného dochování je typický pro jinak vzácně se vyskytující prameny v nové německé varhanní tabulatuře, viz zejména fragmenty tabulatur z Liberce, rukopis A 7079 Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea a fragmenty z Knihovny Národního muzea v Praze. ŠTEFANCOVÁ, Dagmar. Neznámá varhanní tabulatura ze začátku 17. století. *Musicalia. Journal of the Czech Museum of Music / Časopis Českého muzea hudby*, 2017, roč. 9, č. 1–2, s. 125–148. Velmi početný soubor listů převážně z jedné hlasové knihy diskantu spolu s další papírovou makulaturou nejspíše z doby kolem roku 1600 pochází také z vazby matriky v Hlučíně. Viz Zemský archiv Opava, Sběrka papírových listů, listů a aktového materiálu, neinventarizováno. Výňatek z desek oddací matriky Hlučín z let 1660–1685, sign. H XI 8. Fotokopie dostupná v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, sign. A 54 269.

4 HLAVÁČEK 1966, op. cit., s. 14. Recentně DRAGON, Michal. Knižní kultura doby přemyslovské a lucemburské. In DRAGON, Michal – MAREK, Jindřich – BOLDAN, Kamil – STUDNIČKOVÁ, Milada. *Knižní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2020, s. 42–44, 59–60.

tištěné diecézní agendy. Omezení horizontu této studie na liturgický provoz v rámci diecéze je nutné nejen vzhledem k různorodosti monastických liturgií a zejména jejich transregionálních souvislostí, ale také vzhledem k povaze pramenné základny, která je na rozdíl od diecézního prostředí velmi heterogenní a téměř se zde nevyskytují prameny sériového typu či centrálního charakteru. Jednou z výjimek by v tomto ohledu mohly být písemnosti z doby josefinského rušení klášterů. Ty poskytují souhrnný vhléd nejen do knihoven, ale právě i do souborů často stále užívaných liturgických knih, jde však už o zcela jiný horizont.⁵

Parametrické zúžení této studie na nejstarší známé soupisy liturgických knih v olomoucké diecézi umožňuje detailní zaměření na poměrně homogenní soubor liturgických knih, které často ani nebývají součástí širší institucionální knihovny, ale mají své místo přímo v kostele – v sakristii či přímo u zodpovědného vedoucího hudebníka, kantora. V raném novověku užívají některé inventáře rozlišení „v sakristii“ a „na kůru.“

Dvě rozsáhlé studie Miroslava Flodra z roku 1958 představují velmi podrobný exkurs do problematiky nejstarších knihovnických soupisů, přičemž nejpodrobněji jsou pojednány inventáře olomoucké katedrály z počátku 15. století (1413, 1430, 1435). Jak bylo obvyklé, inventáře vznikly na základě starších soupisů, v Olomouci oproti Praze však s tím rozdílem, že starší dokument (z doby před r. 1413) byl zničen.⁶ Titul druhé Flodrové studie i její ediční část označují analyzovaný celek za olomouckou kapitulní knihovnu, ale už samotný editovaný text inventářů svědčí o tom, že se v dobovém kontextu jednalo o knihy olomoucké katedrály včetně rukopisů liturgických, uložených dle potřeby na různých místech. Ačkoli již Miroslav Flodr jako editor zmíněných pramenů podnikl rozsáhlý pokus o ztotožnění jednotlivých položek inventáře s dochovanými rukopisy, zpěvních liturgických knih se jeho identifikace prakticky netýkají, což souvisí i s jejich převážně sumárním uvedením v dobových soupisech.⁷

Dle mladšího olomouckého inventáře z roku 1435 šlo o 26 misálů, z toho čtyři notované (tedy ve smyslu plenářů), čtyři graduály, troje antifonáře (sváteční, rozdělený na tři díly, dvoudílný – patrně dnešní CO 6 a CO 7, a třetí sloužící škole), patero žaltářů a další potenciálně zpěvní liturgické kodexy, z nichž některé jsou explicitně označeny jako notované. Pro srovnání: v inventáři pražské katedrály z roku 1471 je zpěvním liturgickým knihám věnován samostatný oddíl *Libri cantuales*, oddíl méně početný, avšak z hlediska

5 Jako *pars pro toto* zde odkazují na podrobnou studii, týkající se zrušení kláštera cisterciáček na Starém Brně, viz ŠIGUT, František. Zrušení kláštera Králové na St. Brně. *Museum. Časopis bohoslovců slovanských*, 1933–1934, roč. 65, s. 49–52, 74–78, 113–116, 148–151; 1934–1935, roč. 66, s. 15–17, 51–53, 87–91, 125–130; zde roč. 66, s. 91. Klášterními knihovnami obecněji se zabývá např. studie SCHUBERT, Anton. Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Mönchklöster in Mähren und Schlesien sowie die der Exjesuiten zu Teschen und Troppau. In *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1900, roč. 17, č. 8–10, s. 321–336, 401–423, 449–468.

6 FLODR, Miroslav. Olomoucká kapitulní knihovna a její inventáře na počátku 15. století. In CHMELÁŘ, Vilém (red.). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. C, Řada historická. 1958, roč. 7, č. C5, s. 80, 85 (pozn. 21).

7 *Ibid.*, s. 96.

struktury a typů liturgických knih nepříliš odlišný.⁸ Odpovídající oddíl je v mladším pražském inventáři z roku 1496 nadepsán jako *Libri in sacristia*.⁹

Pro podrobnou interpretaci celého souboru olomouckých zpěvních knih (*libri cantuales*, použijeme-li onen pražský dobový termín) zde není místo, nicméně je třeba zmínit položku č. 3 (*Vigilie notate et psalmus Venite, historia de visitatione et historia de lancea Domini*)¹⁰ a č. 6 (*Matutinales libri duo: primo unus divisus in duas partes, notatus, alius integer cum nota et legenda*). Nad rámec základních, standardizovaných typů liturgických knih, jejichž označení se užívají dodnes, zde nacházíme zřídka se vyskytující pojmy i kodexy méně frekventovaného charakteru, jakýsi vzdálený odlesk situace, charakterizované ve studii Michaela Baxandalla *Period eye*.¹¹

Stanislav Červenka v této souvislosti vysvětluje speciální místní termín *matutinalia* (event. *nocturnalialia*) jako typ notovaného breviáře; položku č. 6 ztotožňuje s rukopisem CO 3.¹² Je však třeba vzít v potaz, že pod položkou č. 6 se skrývá více knih, přičemž nejspíše právě ono dvoudílné *matutinale* se zřejmě nedochovalo. Ve shodě s Miroslavem Flodrem ztotožňuje Stanislav Červenka jeden z rukopisů, označených v inventáři jako rubrika, s kodexem metropolitní kapituly CO 15 a obsahově jej definuje jako *liber ordinarius*.¹³ Tento typ příručky výstižně charakterizoval David Eben jako „scénář bohoslužeb.“¹⁴ Inventář však pod položkou č. 20 uvádí dva exempláře rubriky, z nichž jeden měl přivěšenou pečeť a druhý byl stále k dispozici v chóru katedrály, upevněný na řetězu.¹⁵ Právě ona druhá rubrika *sine sigillo in choro cathenata* nejspíše odpovídá rukopisu CO

8 PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze (jeho dějiny a popis)*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1903, s. LXXXVIII.

9 Ibid, s. XCI–XCII.

10 Srovnej s inventářem pražské katedrály z roku 1496: *Quinternus cum historiis Lanceae, Corporis Xpi, Sigismundi, Visitacionis etc.* [...] *Quinternus cum Venite exultemus, quem dedit dns Hanussius*. Ibid, s. XCI–XCII.

11 Z českého překladu studie zde uvádím alespoň jednu větu, navazující na pasáž o marném úsilí o vymanění se z konceptuálních anachronismů: „Často je ale užitečné a potěšující vypravit se k uměleckým dílům, která jsou vůči naší vlastní tradici exotická, s několika kategoriemi navíc, která jsou pro tato díla autentická.“ BAXANDALL, Michael. *IntelIGENCE obrazu a jazyk dějin umění. Výbor z textů*. Uspořádala Milena Bartlová, přeložil Martin Pokorný. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2019, s. 83.

12 ČERVENKA, Stanislav. Hudební kultura. In SCHULZ, Jindřich (ed.). *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 168. *Matutinale* (notované) se jako dobový pojem objevuje v inventáři farního kostela v Libeři (pražská arcidiecéze) k roku 1380. HLAVÁČEK 1966, op. cit., s. 47.

13 ČERVENKA, Stanislav. Hudební kultura. In SCHULZ 2009, op. cit., s. 170. František Pokorný rozlišuje takto: pojem rubrika odpovídá diecéznímu prostředí, ordinarius monastickému. POKORNÝ, František – ČERVENKA, Stanislav. *Nepublikované studie Františka Pokorného*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018, s. 154.

14 MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – EBEN, David. Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta. In *Castrum Pragense 2*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1999, s. 228. Srovnej též POKORNÝ – ČERVENKA 2018, op. cit., s. 27.

15 V tomto ohledu by bylo nepochybně zajímavé sledovat různé situace zabezpečení kodexů formou řetězů vzhledem k jejich obsahu a užití. Přímo liturgické knihy do této kategorie zřejmě obvykle nespadají. K *libri catenati* svatojakubské farní knihovny v Brně viz PETR, Stanislav. *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2007, s. XII. Stručně, avšak v širším kontextu dochovaných *libri catenati* na území České republiky viz BOLDAN, Kamil. *Knihvazačská dílna františkánského kláštera v Chebu*. In BOLDAN, Kamil – MAREK, Jindřich (ed.). *Libri catenati Egrenses: knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2013, s. 114.

15. Obsahově k němu náleží jako druhopis kodex CO 136 v novodobé převazbě, který je však explicitem datovaný do roku 1458.¹⁶

Jedním ze systémových problémů studia inventářů v rámci olomoucké diecéze je skutečnost, že zatím neznáme prameny z jedné lokality v delším časovém horizontu. Flodrem editované inventáře olomoucké katedrály z první poloviny 15. století postrádají adekvátní mladší prameny až na práh moderní doby. Izolovaně jsou dochované také dosud nejstarší inventáře moravských farních kostelů z Boskovic (1484) a z Brna (1487, s dodatky k roku 1489). Dosud tedy postrádáme průběžnou pozdější evidenci pramenů, která by pomohlo zpřesnit horizont jejich užívání. Soupisy, vznikající od druhé poloviny 18. století již jako katalogy rukopisů, mají jinou perspektivu, včetně dílčí ztráty porozumění vůči (1) původním, (2) dobově podmíněným termínům či (3) specificky lokální charakteristice a (4) samotnému obsahu. Dobrým příkladem je skupina tří raně novověkých rukopisů svatojakubské knihovny, ve zmíněných mladších katalozích označených jako misály. Pouze uvedený údaj o papíru jako psací látce umožnil ztotožnit právě tyto položky se dvěma sborovými knihami renesanční polyfonie a onen třetí svazek označit jako deperditum.¹⁷

K původnímu souboru liturgických knih boskovického farního kostela sv. Jakuba z roku 1484 náležely dva misály a speciálník, graduál, pergamenový a papírový antifonář, dva žaltáře a stará agenda. Jako nové jsou v inventáři dále zmíněny misál na papíře a nová agenda (snad obé darované) a konečně nový pergamenový žaltář.¹⁸

Rozsáhlejší soubor liturgických knih i skutečné knihovny (snad kaplanské) farního kostela sv. Jakuba v Brně zachycuje jen o málo mladší inventář. Bohužel, další soupisy téhož chrámu pocházejí až z druhé poloviny 18. století, jak potvrzuje autor dosud nejnovější práce o svatojakubské knihovně Miroslav Myšák, z jehož edice vycházíme.¹⁹ Přes relativní rozsáhlost soupis nevyděljuje zpěvní liturgické knihy ani systematicky neoznačuje notované kodexy. Misálů zde figuruje celkem šestnáct, dva z nich jsou označeny jako speciálníky pro čtení mše – snad tedy zcela nenotované, na rozdíl od ostatních.²⁰

Na ona *specijalia p[ro] miss[a] legend[a]* (nebo *miss[is] legend[is]?*) navazují další dva speciálníky, kterých se dle opisu užívá při matutinu na Zelený čtvrtek. Zde je zjevné, že už nejde o speciální misály, ale příručky (nejspíše notované) s repertoárem takzvaných temných hodin, snad pro celé triduum sacrum. Odkaz na Zelený čtvrtek by tak souvisel s tím, že matutinum a laudy Zeleného čtvrtku se – stejně jako temné hodinky dalších

16 Podrobněji viz MAŇAS, Vladimír. Agendy olomoucké diecéze. *Musicologica Olomucensia*, 2022, roč. 34, č. 2, s. 11–12. V katalogu rukopisů metropolitní agendy je tento kodex označen jako Agenda ecclesiae olomucensis, BOHÁČEK, Miroslav – BISTRICKÝ, Jan – ČÁDA, František. Seznam rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci. In *Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech*. Svazek 3, Pobočka v Olomouci, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1961, s. 114.

17 MAŇAS, Vladimír. Rukopisy renesanční polyfonie – zapomenutá a přitom cenná součást svatojakubské farní knihovny. *Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna*, 2013, roč. 26, č. 1, s. 39–49.

18 MUSILOVÁ, Ivana. *Edice nejstarší městské knihy boskovické z let 1484-1565 (1581) se zaměřením na paleografickou analýzu*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2013, s. 68.

19 MYŠÁK, Miroslav. *Prvotisky a postinkunábule v knihovně při kostele sv. Jakuba v Brně*. Disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2023, s. 167.

20 O praxi tichých mší viz POKORNÝ – ČERVENKA 2018, op. cit., s. 24.

dvou dní – anticipovaly, tedy konaly se již v odpoledni předchozího dne. Zeleným čtvrtkem však celý tento repertoár začíná. Po hudební stránce sem náležejí především lamentace a responsoria, přičemž nejpozději v průběhu 15. století lze doložit velké rozšíření tohoto typu repertoáru o novou paraliturgickou tvorbu včetně zpěvů v českém jazyce. Prokazatelnému šíření vernakulárního zpěvu tohoto typu už v 15. století by odpovídala dílčím způsobem doložená praxe k roku 1355, kdy je ve vizitačních statutech Arnošta z Pardubic pro pražský kostel sv. Jiljí zmíněn laický (!) zpěv lamentací v příslušném čase.²¹ Dochované vernakulární i latinské prameny 15. a 16. století představují zřejmě jen vrchol ledovce, podobně jako pramenné zmínky o tomto typu zpěvních knih, postrádajících delší dobu zaužívané označení. Zařazení brněnských speciálků do této kategorie však zůstává nutně hypotetické.²²

Po epistoláři, evangeliáři a kolektáři následují v brněnském svatojakubském soupise dva graduály, jeden notovaný sekvenciář a dva velké notované antifonáře (graduály a zřejmě i jiné položky se bez upřesnění obešly, ač zjevně notované). Zimní a letní svazek legend (*legende due*) by snad mohl odpovídat historiím dle výše citovaných inventářů olomoucké katedrály,²³ a to tím spíše, že kromě pěti agend (vyšší počet mohl souviset s dostupností první tištěné agendy olomoucké diecéze, vytištěné právě v Brně roku 1486) jsou zde zmíněny i dvě rubriky a žaltáře bez další množstevní specifikace.

Otazníky stran čtení i výkladu vzbuzuje často citovaná, avšak dosud blíže neobjasněná položka, pro níž postrádáme i relevantní paralely. Miroslav Myšák onu bližší charakteristiku kancionálu čte ve shodě s Jaroslavem Dřímalem jako *Cantionale de Mentibus*, ani jeden z nich však takto vzniklý kontext nevysvětluje. Avšak ani u konvenčnějšího čtení *de Montibus* neexistuje jednoznačný výklad. Z druhé poloviny 15. století sice pochází z Kutné Hory několik notovaných zpěvních knih (antifonář, graduály, nikoli však kancionál), postrádáme však průkaznější zprávy o existenci případného tamního skriptoria. V kontextu neklidného 15. století nelze vyloučit možnost, že by se kancionál dostal do Brna s kutnohorskými uprchlíky.²⁴

21 „laicos... lamentaciones suo tempore voluerint decantare.“ Ibid, s. 28–29. Danou pasáž sice cituje již Zdeněk Nejedlý, avšak dosud chyběla náležitá kontextualizace, podaná až v posthumním vydání Pokorného nepublikovaných studií a podstatně doplněná editorem svazku Stanislavem Červenkou. K českojazyčným lamentacím, obsaženým již v Jistebnickém kancionále, viz BAŤOVÁ, Eliška. Opomíjený pramen husitského zpěvu doby poděbradské a repertoár cantiones hebdomadae sanctae. *Hudební věda*, 2014, roč. 51, č. 3–4, s. 229–276.

22 Důležité podpůrné argumenty představují termíny jako *lamentací* v inventáři vyšehradského kapitulního chrámu z roku 1566 a *cantilenae lamentationum bohemicarum* téhož kostela v soupise z roku 1611 (pravděpodobně jde o tutéž položku) se jeví jako zcela průkazné, viz MAŇAS, Vladimír. K problematice hudebních inventářů: několik doplňujících poznámek k heslu Katalog Jiřího Fukače ve Slovníku české hudební kultury. *Musicaologica Brunensia*, 2016, roč. 51, č. 2, s. 85.

23 Přínejmenším z hlediska struktury se jako velice inspirativní jeví projekt Usuarium (A Digital Library and Database for the Study of Latin Liturgical History in the Middle Ages and Early Modern Period, <https://usuarium.elte.hu>, rozčleněný na čtyři základní kategorie textů ke mši, officiu, jiných (zde benedikcionál, pontifikál, procesionál a rituál) a textů normativních (knihy zvyklostí, ale i traktáty). Důležitý přehled po dochovaných rukopisech v České republice v rámci jednotlivých kategorií poskytuje LIMUP, databáze liturgických rukopisů utrakvistické proveniencí 15.-16. století, viz <http://www.clavmon.cz/limup>.

24 Za laskavou konzultaci v této otázce děkuji dr. Miladě Studničkové a Mgr. Vítu Pohankovi.

Poslední položku původního soupisu z roku 1487 představuje malý antifonář, pořízený za šest kop (grošů). Následují doplňky inventáře z roku 1489, kde jsou zmíněny dva darované žaltáře v pergamentu, další misály a slavnostní graduál za 140 zlatých.²⁵ Recentní studium pergamenové makulatury na písemnostech brněnské městské kanceláře napovídá, že řada výše zmíněných rukopisů (zejména antifonáře, které se ve fondu vůbec nedochovaly, případně sekvenciáře, protože dnes dochovaný rukopis pochází až z roku 1494) byla již během 16. století považována za nepotřebnou, proto došlo k destrukci kodexů a druhotnému využití jejich materiálu.²⁶ Je rovněž velkou škodou, že soubor nejmladších středověkých knih z kostela sv. Jakuba (misál a dvoudílný graduál) z devadesátých let 15. století, či případně sborové knihy (s polyfonním repertoárem) z poloviny 16. století nezachycuje žádný mladší inventář, jako je tomu například v Olomouci k roku 1594.²⁷

Miroslav Flodr zmiňuje jako „terminus ad quem“, horizont svého zájmu o středověké knihovny konec 15. století, protože se v jeho druhé polovině „vlivem knihtisku podstatným způsobem mění skladba knihoven.“ Zmiňuje uzavírání rukopisné knihovny a její postupné nahrazení knihami tištěnými.²⁸ V kontextu zpívané liturgie je však nutné tento horizont podstatně posunout, protože v plošném měřítku náležel srovnatelný význam až potridentským liturgickým tiskům.²⁹ Proklamovaná paralelita rukopisné a tištěné knihy od druhé poloviny 15. století má svá výrazná tematická specifika a limity, jak je patrné na nejstarších tištěných liturgických knihách pražské a olomoucké diecéze: jde totiž primárně o misály, breviáře (žaltáře) a doplňkově diecézní agendy, tedy nikoli primární zpěvní knihy.³⁰ Navíc se zdá, že k rozšíření dalších typů tištěných *libri cantuales* v olomoucké diecézi nedošlo ani v průběhu 17. a 18. století. O to podstatnější je možnost sledovat osudy středověkých notovaných liturgických rukopisů prizmatem dobových inventářů (ačkoli právě liturgické knihy nejsou v soupisech často zmiňovány primárně z důvodů majetkové evidence, ale jako doklad vybavenosti kostela předepsanými tituly).

25 MYŠÁK 2023, op. cit., s. 168.

26 SKOKAN, Libor. *Notované středověké zlomky z vazeb úředních knih Archivu města Brna*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2021.

27 SEHNAL, Jirí. Die Musik in Mähren gegen Ende des 16. Jahrhundert und Jacobus Gallus. In CVETKO, Dragotin – POKORN, Danilo (eds.). *Gallus Carniolus in evropska renesansa*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1992, s. 39–41. Viz též EDWARDS, Scott Lee. *Repertory Migration in the Czech Crown Lands, 1570–1630*. Disertační práce, University of California, Berkeley, 2012, s. 66–69.

28 FLODR, Miroslav. Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen. *Časopis Matice moravské*, 1958, roč. 77, č. 1–2, s. 2, zejm. pozn. 2. Na řadu relevantních aspektů z hlediska paralelní existence rukopisů a tisků upozorňuje v souvislosti s knižním malířstvím Martina Šárovcová. Zmiňuje mj. častou terminologickou nepřesnost, ale také potřebu zdola vedeného heuristického výzkumu dílčích témat. Viz ŠÁROVCOVÁ, Martina. Knižní malířství raného novověku – nové kontexty a perspektivy výzkumu. In HRADILOVÁ, Marta – JELÍNKOVÁ, Andrea – VESELÁ, Lenka (eds.). *Paralelní existence: rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku*. Praha: Academia, 2020, s. 287–306.

29 Nejstarší tištěné notované liturgické knihy ve středoevropském prostoru zachycuje databáze VDM16, Verzeichnis deutscher Musikfrüdrucke. Dostupné z: <https://vdm-sbg.eu/db/music_prints.php>.

30 BOLDAN, Kamil. Knižní kultura doby jagellonské (do roku 1500). In DRAGON, Michal – MAREK, Jindřich – BOLDAN, Kamil – STUDNIČKOVÁ, Milada. *Knižní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scripitorium, 2020, s. 180–181.

Na tuto plošnou evidenci soupisů³¹ může o to efektivněji navázat vlastní výzkum kodikologický, tedy výzkum jednotlivých dochovaných kodexů, ale i notovaných fragmentů.

Bibliography

- BAXANDALL, Michael. *Intelligence obrazu a jazyk dějin umění. Výbor z textů*. Uspořádala Milena Bartlová, přeložil Martin Pokorný. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2019.
- BAŤOVÁ, Eliška. Opomíjený pramen husitského zpěvu doby poděbradské a repertoár cantiones hebdomadae sanctae. *Hudební věda*, 2014, roč. 51, č. 3–4, s. 229–276.
- BOHÁČEK, Miroslav – BISTRICKÝ, Jan – ČÁDA, František. Seznam rukopisů metropolitní kapituly v Olomouci. In *Státní archiv v Opavě. Příručka po archivních fondech*. Svazek 3, Pobočka v Olomouci, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra, 1961, s. 103–177.
- BOLDAN, Kamil. Knihvazačská dílna františkánského kláštera v Chebu. In BOLDAN, Kamil – MAREK, Jindřich (ed.). *Libri catenati Egrenses: knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2013, s. 111–146.
- BOLDAN, Kamil. Knižní kultura doby jagellonské (do roku 1500). In DRAGON, Michal – MAREK, Jindřich – BOLDAN, Kamil – STUDNIČKOVÁ, Milada. *Knižní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2020, s. 156–223.
- DRAGON, Michal. Knižní kultura doby přemyslovské a lucemburské. In DRAGON, Michal – MAREK, Jindřich – BOLDAN, Kamil – STUDNIČKOVÁ, Milada. *Knižní kultura českého středověku*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2020, s. 12–109.
- EDWARDS, Scott Lee. *Repertory Migration in the Czech Crown Lands, 1570–1630*. Disertační práce, University of California, Berkeley, 2012.
- FLODR, Miroslav. Středověké seznamy rukopisů jako historický pramen. *Časopis Matice moravské*, 1958, roč. 77, č. 1–2, s. 1–28.
- FLODR, Miroslav. Olomoucká kapitulní knihovna a její inventáře na počátku 15. století. In CHMELÁŘ, Vilém (red.). *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. C, Řada historická. 1958, roč. 7, č. C5, s. [76]–97.
- FUKAČ, Jiří. Katalog. In FUKAČ, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří – MACEK, Petr (ed.). *Slovník české hudební kultury*. 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 428.
- HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018.
- HLAVÁČEK, Ivan. *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Univerzita Karlova, 1966.
- MAŇAS, Vladimír. Rukopisy renesanční polyfonie – zapomenutá a přitom cenná součást svatojakubské farní knihovny. *Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna*, 2013, roč. 26, č. 1, s. 39–49.
- MAŇAS, Vladimír. K problematice hudebních inventářů: několik doplňujících poznámek k heslu Katalog Jiřího Fukače ve Slovníku české hudební kultury. *Musicologica Brunensia*, 2016, roč. 51, č. 2, s. 81–94.
- MAŇAS, Vladimír. Agendy olomoucké diecéze. *Musicologica Olomucensia*, 2022, roč. 34, č. 2, s. 9–28.

31 Prvním pokus v tomto směru představuje práce SKOKAN, Libor. *Inventáře liturgických knih na Moravě v 15. až 17. století*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2021. Ačkoli je ediční část práce rozsáhlá, množství dobových soupisů k doplnění je již nyní poměrně značné.

- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – EBEN, David. Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta. In *Castrum Pragense 2*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1999, s. 227–240.
- MUSILOVÁ, Ivana. *Edice nejstarší městské knihy boskovické z let 1484–1565 (1581) se zaměřením na paleografickou analýzu*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2013.
- MYŠÁK, Miroslav. *Prvotisky a postinkunábule v knihovně při kostele sv. Jakuba v Brně*. Disertační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2023.
- PETR, Stanislav. *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2007.
- PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze (jeho dějiny a popis)*. Praha: Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1903.
- POKORNÝ, František – ČERVENKA, Stanislav. *Nepublikované studie Františka Pokorného*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018.
- SEHNAL, Jiří. Die Musik in Mähren gegen Ende des 16. Jahrhundert und Jacobus Gallus. In CVETKO, Dragotin – POKORN, Danilo (eds.). *Gallus Carniolus in evropska renesansa*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1992, s. 31–43.
- SCHUBERT, Anton. Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Mönchklöster in Mähren und Schlesien sowie die der Exjesuiten zu Teschen und Troppau. In *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1900, roč. 17, č. 8–10, s. 321–336, 401–423, 449–468.
- SCHULZ, Jindřich (ed.). *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009.
- SKOKAN, Libor. *Inventáře liturgických knih na Moravě v 15. až 17. století*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2021.
- SKOKAN, Libor. *Notované středověké zlomky z vazeb úředních knih Archivu města Brna*. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, 2021.
- ŠÁROVCOVÁ, Martina. Knižní malířství raného novověku – nové kontexty a perspektivy výzkumu. In HRADILOVÁ, Marta – JELÍNKOVÁ, Andrea – VESELÁ, Lenka (eds.). *Paralelní existence: rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku*. Praha: Academia, 2020, s. 287–306.
- ŠIGUT, František. Zrušení kláštera Králové na St. Brně. *Museum. Časopis bohoslovců slovanských*, 1933–1934, roč. 65, s. 49–52, 74–78, 113–116, 148–151; 1934–1935, roč. 66, s. 15–17, 51–53, 87–91, 125–130.
- ŠTEFANCOVÁ, Dagmar. Neznámá varhanní tabulatura ze začátku 17. století. *Musicalia. Journal of the Czech Museum of Music / Časopis Českého muzea hudby*, 2017, roč. 9, č. 1–2, s. 125–148.

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

